

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod licencom Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna.

Petra POŽGAJ

Vrbik X. 2

HR – 10 000 Zagreb

ppozgaj@ffzg.hr

UDK 821.163.42.09-31

329.78(497.1)

DOI: <https://doi.org/10.29162/ANAFORA.v8i1.2>

Prethodno priopćenje
Preliminary Communication

Primljeno 9. travnja 2020.

Received: 9 April 2020

Prihvaćeno 22. travnja 2020.

Accepted: 22 April 2020

O NEKAKVIM NEDOZRELIM DJEVOJKAMA I NJIHOVIM SUDBINAMA: PRIPOVIJEDANJE DJEVOJAŠTVA U ROMANU *ALMA* JOSIPA BARKOVIĆA

Sažetak

Stupajući u dijalog s poljem feminističke postklasične naratologije i pristupajući književnim reprezentacijama djevojaka kao jednome od mjesta proizvodnje djevojaštva, koje se shvaća kao kategorija koja ne postoji neovisno o konkretnim diskurzivnim artikulacijama, a ne kao odraz postojane biološke ili društvene kategorije, ovim radom, koji je posvećen analizi romana *Alma* Josipa Barkovića, nastojimo pridonijeti raspravi o odnosu roda i pripovijedanja te pokazati kako se problem roda ne smije promatrati u izolaciji, odnosno kako bi zanemariti širi društveno-kulturni kontekst pri razmatranju jugoslavenskoga djevojačkog romana značilo zanemariti značaj jugoslavenskoga socijalističkog konteksta i Barkovićevu romanu olako pripisati feministički impuls. Kraća rasprava o teorijskome i društveno-kulturnome kontekstu s kojim ovaj rad stupa u dijalog uzima se kao poticaj za analizu romana koja se usredotočuje na pripovjedno oblikovanje djevojaštva i figure djevojke kako bi se

pokazalo da, uzmemo li u obzir kontekst u kojemu taj roman nastaje i njegov daljnji život u kulturnome polju, stječemo dvojaku prednost: dok s jedne strane možemo obogatiti svoje čitanje konkretnih kulturnih reprezentacija figure omladine koja je toliko važna u jugoslavenskome socijalističkom društvu uzimajući u obzir kategoriju roda, s druge strane možemo proširiti svoje razumijevanje društveno-kulturnoga konteksta u kojemu se ta figura proizvodi.

Ključne riječi: pripovijedanje, roman, djevojaštvo, djevojka, Jugoslavija

Uvod

Ako zagovornici takozvane postklasične naratologije polaze od pretpostavke da se analize pripovjednih struktura moraju kontekstualizirati kako ne bismo smetnuli s uma da su produkcija i recepcija književnih tekstova oblikovane kulturnim i društvenim kontekstima u kojima se oni pišu, distribuiraju i čitaju, onda važnost pojma *Bildungsromana* za rasprave o tome teorijskom okviru i u njemu leži u činjenici da se u tome obliku „oduvijek otkrivaju napetosti, proturječja i poteškoće koje su neizbježne u povezivanju problema subjektivnosti i reprezentacije s kritikom društvenih i političkih struktura“ (Lazzaro-Weis 26). Cilj je ovoga rada, koji je posvećen analizi jednoga romana koji se oslanja na tradiciju *Bildungsromana*, Alme Josipa Barkovića iz 1963. godine, stoga dvojak: uz to što nastojim pridonijeti raspravi o odnosu roda i *Bildungsromana* – pri čemu književnim reprezentacijama djevojaka ne pristupam kao jednostavnim odrazima postojane biološke ili društvene kategorije koja postoji neovisno o konkretnim diskurzivnim artikulacijama, već kao jednome od mjesta proizvodnje djevojaštva kao diskurzivne kategorije koju sačinjavaju „iskazi i znanja o djevojkama“ (Driscoll 4), kako bih pokazala da se upravo „u pripovijestima ogoljuju dominantne ideološke pretpostavke o muškim i ženskim ulogama jer se oblikovanjem zapleta ocrtavaju mogući obrisi ženskih života koji su zamislivi u određenome povijesnom trenutku“ (Felski 124) – želim pokazati da se, kada govorimo o književnim reprezentacijama djevojaštva i odrastanja, problem roda ne smije promatrati u izolaciji, odnosno kako bi zanemariti širi društveno-kulturni kontekst pri razmatranju jugoslavenskoga djevojačkog romana značilo zanemariti značaj jugoslavenskoga socijalističkog konteksta, u kojemu konstrukcija figure omladine kao nosećega subjekta socijalističkoga projekta igra važnu ulogu, čime bi se značajno osiromašila analiza samoga pripovijedanja.

Stoga *Almi* u ovome radu pristupam kao djevojačkome omladinskom *Bildungsromanu* koji nastaje šezdesetih godina prošloga stoljeća u socijalističkoj Jugoslaviji. Iako bi se takvu pristupu moglo zamjeriti ono što se nerijetko navodi kao prigovor postklasičnoj naratologiji općenito, a to je činjenica da se takvim pristupom navodno „zanemaruje ‘stvarni’ zadatak naratologije, točnije navodno ‘objektivan’ opis pripovjednih struktura“ (Gymnich 707), ne smijemo smetnuti s uma kako se pozivanjem na tobožnju „objektivnost“ najčešće samo prikriva pozicija s koje se govori. Kako bih svoju vlastitu što više ogolila, ovaj ću rad podijeliti na dva dijela, pri čemu ću prvi posvetiti kraćoj teorijskoj raspravi o svakome od pojmova kojima sam odredila *Almu*. U drugome ću dijelu zatim ponuditi analizu pripovijedanja djevojaštva u tome romanu u kojoj ću, polazeći od naratološkoga čitanja toga romana, razmotriti kako se u Barkovićevu pripovijedanju oblikuje djevojaštvo, odnosno u kojim se odnosima artikulira figura djevojke i koja se značenja povezuju s konkretnim reprezentacijama te figure u spomenutom romanu.

1. *Bildungsroman*, mladenaštvo, jugoslavenski socijalizam i djevojke

Pojam *Bildungsroman* nerazdruživo je povezan s dvama drugima: s mladenaštvom i modernošću. U različitim izvedbama modernosti mladi figuriraju kao žarišta nesigurnosti i napetosti u vremenima u kojima se društveni i kulturni sustavi ubrzano mijenjaju, a Franco Moretti žanr *Bildungsromana* izdvaja kao jednu od kulturnih artikulacija modernosti u kojoj mladi igraju upravo takvu ulogu. On tako „[č]injenicu da mladenaštvo postaje od središnje simboličke važnosti i da se pojavljuje ‘velika priča’ *Bildungsromana*“ pripisuje tome što „Europa mora pridati značenje, ali ne mladenaštvu, već modernosti“, zbog čega *Bildungsroman* promatra kao „‘simbolički oblik’ modernosti“ u kojemu je mladost „znak svijeta koji svoj smisao traži u *budućnosti*, a ne u prošlosti“ (Moretti 5). Međutim, prije nego što *Almi* pristupimo čitajući je u Morettijevu ključu kao nastavak europske književne tradicije *Bildungsromana* bez ikakvih ograda, moramo osvijestiti činjenicu da, govoreći o *Bildungsromanu* kako ga vidi Moretti, govorimo o obliku koji i na tekstualnoj i na kontekstualnoj razini predstavlja opreku dvama važnim odrednicama *Alme*: dok je na razini konteksta Morettijev *Bildungsroman* neraskidivo povezan s modernim građanskim, odnosno buržujskim, društvom, na razini teksta takav *Bildungsroman* predstavlja pripovijest o muškome protagonistu. *Alma* stoga predstavlja svojevrsan odmak od dominantnoga modela *Bildungsromana* koji je povezan s dvama pojmovima kojima

sam u uvodu odredila taj roman: riječ je, naime, o jugoslavenskome socijalizmu i djevojaštvu.

U socijalističkoj Jugoslaviji mladenaštvo je također funkcioniralo kao prostor artikulacije nesigurnosti i napetosti koje su bile povezane s promjenama u dominantnome sustavu vrijednosti. Iako se omladini, za koju se smatralo da je „odigrala ključnu ulogu nositelja revolucije i izgradnje zemlje u poslijeratnome razdoblju“ (Spaskovska 27), pridavala simbolička uloga ključnoga nositelja jugoslavenskoga socijalističkog projekta, stavovi prema njoj bili su obilježeni nizom proturječja. Dok je figura omladine s jedne strane „postala označiteljem zdrave nacije koja je sposobna uzeti svoju budućnost u vlastite ruke“ (Luthar i Pušnik 22), s druge se strane činilo da, „kako bi ispunila svoj potencijal, omladina treba pažljivo i stalno vodstvo“ (Zubak 49). U svakome slučaju, omladina je „smatrana onim ‘čistim, neispisanim komadom hartije, uz čiju će pomoć moći da bude ostvarena utopistička ideja o tome da je moguće promeniti svet preko istinski drugačijih osoba koje je socijalizam nameravao da ‘proizvede’“ (Erdei 210), a važna je uloga pritom dodijeljena upravo omladinskoj književnosti¹ kao važnome čimbeniku u toj „proizvodnji“. Kao što pokazuje Dubravka Zima, omladinska je književnost u pravilu „čvrsto povezana ili čak utemeljena u povijesno promjenjivim predodžbama o adolescenciji i njezinoj društvenoj funkcionalizaciji“ (4) pa se u poslijeratnome razdoblju u Jugoslaviji razvija „svijest o potrebi posve drugačije dječje književnosti od one građanske, o dječjoj književnosti koja bi bila sukladna te aktivno sudjelovala u novoj revolucionarnoj izgradnji društva utemeljenog na revolucionarnim vrijednostima“ (Majhut 193).²

Važnost omladinske književnosti i omladine kao njezine publike posebno se dobro ogleda u ulozi koja je dodijeljena omladinskim organizacijama u okviru Socijalističkoga saveza radnoga naroda Jugoslavije. One su omladini trebale pružiti čvrsto vodstvo u duhu socijalizma, koje je trebalo obuhvatiti i slobod-

¹ Termin *omladinska književnost* upotrebljavam iz istoga razloga iz kojega ga Zima opravdano izbjegava u povijesno širemu pregledu: „Termin omladinski, pritom, u razdoblju druge polovice 20. stoljeća te u okolnostima socijalističkoga društvenoga uređenja, snažnije se doživljava kao politički obilježen, odnosno konotira politizaciju društvene grupe adolescenata.“ (5)

² Iako se Majhut ovdje osvrće ponajprije na dječju književnost, njegova je tvrdnja u potpunosti primjenljiva i na omladinsku književnost, kojoj, doduše, dosad nije posvećen nijedan samostalan povijesni pregled. Usto je važno voditi računa o činjenici da se razvoj polja omladinske književnosti u Jugoslaviji ne može razmatrati, a da se pritom u obzir ne uzmu i djela koja su namijenjena čitateljicama i čitateljima dječje dobi, spram kojih se omladinska književnost određuje možda još intenzivnije nego spram književnosti „za odrasle“.

no vrijeme kao „prostor u koji škola nije imala snage zalaziti, no trebalo ga je sačuvati od različitih utjecaja koji su se smatrali štetnima“ (Duda, *Danas kada postajem pionir* 170). Savez društava „Naša djeca“ NR Hrvatske, kao jedna od organizacija koja je „razvijajući ulogu vanškolskog odgoja na izgradnji pravilne socijalističke ličnosti“ trebala dati „značajan prilog (...) društvenoj socijalističkoj stvarnosti“ (Koritnik 145), već je 1957. godine posebnu pozornost posvetio ulozi književnosti u slobodnome vremenu omladine pa je pokrenuo *Bilten Centra za dječju književnost i štampu*, kojemu je cilj bio okupiti „priloge usmjerene na pitanja primjerenosti pojedinih tekstova i pojava dječje književnosti socijalističkom društvu i projektu izgradnje socijalističkog čovjeka“ (Hameršak i Zima 87).³ *Almi*, koja se u djevojačkome časopisu *Tina* sedamdesetih godina prošloga stoljeća čitateljicama u posebnoj rubrici preporučuje kao jedna od „knjiga koje se trebaju pročitati“ (usp. „Knjige koje treba pročitati“ 13), stoga svakako moramo pristupiti uzimajući u obzir njezin položaj u tako oblikovanu književnome polju.

Upravo nas čitateljice *Tine*, djevojke,⁴ dovode do posljednjega pojma kojim sam u ovome radu odredila *Almu*, a to je djevojaštvo. Govoreći o *Bildungsromanu*, Felski primjećuje kako se „ženska ‘mladost’ – [koju shvaća kao] razdoblje unutrašnjega i vanjskoga otkrivanja i razvoja – smješta na poprilično različite točke u ženskoj društvenoj biografiji“ (138), dok Lazzaro-Weis ustraje na činjenici da se sebstvo i identitet u *Bildungsromanu* moraju „promatrati kao niz promjenljivih položaja u određenim materijalnim i diskurzivnim kontekstima“ (23). Upravo se zato priklanjam genealoškome pristupu djevojaštvu, kao kate-

³ Za opsežniju raspravu o projektu izgradnje novoga socijalističkog čovjeka kao slobodne stvaralačke ličnosti i o ulozi koju u tome kontekstu igraju djeca i omladina usp. Duda, „Uvod: od nazadnosti do svemira, od projekta do zbornika“.

⁴ Budući da se, bez obzira na to odlučimo li se za kriterij autorske namjere ili nakladničke namjene, skupa žanrovskih konvencija, implicitnoga čitatelja ili empirijske recepcije, definicija omladinske ili djevojačke književnosti pokazuje kao podjednako sklizak teren (usp. Gubar 2011, Zima 2017), kodiranost Barkovićeva romana kao djevojačkoga uvelike se iščitava upravo iz izričite preporuke čitateljicama magazina za djevojke *Tina*, što nas upućuje na važnost uspostave korpusa omladinske književnosti u drugim tekstovima koji kruže u suvremenome kulturnom polju, a koji nisu paratekstualni u strogome Genetteovu smislu te riječi. Iako nije riječ o tekstu koji je uživao popularnost tijekom duljega razdoblja, poput *Gimnazijalke* Antona Ingoliča, koja je uz devet slovenskih izdanja od 1967. do 1985. godine u razdoblju od 1969. do 1990. godine samo u Hrvatskoj tiskana još najmanje sedam puta, važno je uzeti u obzir da je *Alma* rijedak primjer takva romana u kontekstu u kojemu vlada dojam o stalnu manjku omladinskih književnih djela, pa onda i onih djevojačkih, o čemu svjedoče gotovo identični tekstovi koji se periodično javljaju u *Tini*: „Gdje su knjige za mlade?“ (73/1973: 3–4), „Gdje su omladinske knjige?“ (128/1975: 18), „Gdje je omladinska knjiga?“ (153/1975: 2–3).

goriji koja je „učinak određenih oblika znanja o djevojkama“, u sklopu kojega se naglasak stavlja na pitanje „kako ta ideja funkcionira i što se njome govori“ (Driscoll 4). Djevojaštvo pritom ne poistovjećujem s nekom biološkom ili društvenom kategorijom koja prethodi književnoj reprezentaciji u Barkovićevu tekstu i postoji u potpunosti neovisno o njoj, već postavljam pitanje o načinu na koji se ono, kao diskurzivna kategorija koja se konstituira konkretnim iskazima i oblicima znanja o djevojkama, u koje se ubraja i književnost, proizvodi u Barkovićevu tekstu i funkcionira u danome društveno-kulturnom kontekstu. Kako bismo na to pitanje u konačnici mogli ponuditi neki odgovor, važno je osvijestiti kako su tradicija *Bildungsromana* i odsutnost djevojaka u njoj, razni diskursi kojima se u jugoslavenskome društvu proizvodi i s obzirom na međusobni odnos kojih se pregovara kategorija omladine, preporuke čitateljicama u *Tini* i šira ideologija jugoslavenskoga socijalizma sve odreda silnice koje djeluju u polju u kojemu se *Alma* javlja kao djevojački *Bildungsroman* i koje moramo uzeti u obzir u svakoj raspravi o pripovijedanju djevojaštva u smislu namjene toga pripovijedanja, obrazaca koji se u njemu javljaju, diskursa kojima je ono oblikovano i reprezentacija koje se u njemu oblikuju i pregovaraju. Upravo nam to dopušta da, oslanjajući se na rad Rite Felski⁵, Barkovićevu romanu pristupimo kao još jednome iskazu o djevojkama koji nastaje na sjecištu nekoliko diskursa i proizvodi određeno znanje o djevojkama pri čemu se „ogoljuju dominantne ideološke pretpostavke o muškim i ženskim ulogama jer se oblikovanjem zapleta ocrtavaju mogući obrisi ženskih života koji su zamislivi u određenome povijesnom trenutku“ (Felski 124).

2. Pripovijedanje djevojaštva u *Almi*

Pripovijedanju djevojaštva u *Almi* Josipa Barkovića stoga možemo pristupiti na dvjema razinama, u skladu s kojima je analizu romana moguće podijeliti na dva dijela: dok će prvi biti posvećen pripovijedanju, drugi će biti posvećen djevojaštvu. Budući da, baveći se pripovijedanjem u *Bildungsromanu*, dvoje te-

---

⁵ Pri pozivanju na rad Rite Felski važno je uzeti u obzir da ta autorica piše specifično o ženskoj književnosti – u smislu djela koje su napisale žene – i njezinoj vezi s feminističkim pokretom, ali ne u smislu imputacije ideologije autoricama, već u smislu vođenja računa o afinitetu koji postoji između političkoga i kulturnoga polja (usp. Felski 128). *Almu*, kao i neke druge jugoslavenske djevojačke romane (u smislu nakladničke namjene i u smislu izbora likova), pišu autori i usto ih ne možemo smatrati feminističkima, iako nam dopuštaju da postavimo pitanja o odnosu roda i žanra (specifično *Bildungsromana*) te reprezentacija djevojaka kao prostora artikulacije kulturne i društvene tjeskobe.

oretičara koje sam već nekoliko puta spomenula – Franco Moretti i Rita Felski – posebnu pozornost posvećuje razlikama u zapletu, koje su, prema Morettiju, „najvažnije (...) ako želimo uhvatiti samu retoričku i ideološku bit historijsko-narativne kulture“ (7), govoreći o pripovijedanju u *Almi*, i ja ću u prvome dijelu analize krenuti tim putem utvrđujući posebnost zapleta *Alme* u odnosu prema obrascima koji se povezuju s muškim protagonistom u modernome građanskom društvu⁶, upućujući pritom i na izvjesne podudarnosti između razina pripovijedanoga i pripovijedanja. U drugome ću dijelu zatim, polazeći od zaključaka iz prvoga dijela analize, nastojati pokazati kako se u *Almi* proizvodi figura djevojke i koja značenja ona poprima s obzirom na kontekst u kojemu nastaje Barkovićevo djelo.

Barkovićev roman prkosi konvenciji prema kojoj kraj školovanja i brak predstavljaju kraj pripovijedanja djevojačkoga, ili općenito mladenačkoga, života. Upravo suprotno, roman započinje u proljeće 1945. godine, neposredno nakon kraja Drugoga svjetskog rata i večer nakon što je naslovna junakinja položila maturu. Kada je zatječemo na prvoj stranici romana, ona je suočena sa „svojim djevojačkim životom, koji bi tek sada trebalo da se rascvjeta“ (Barković 7). Međutim, očekuje ju skoro udaja za profesora Juga, pripadnika građanske obitelji u njezinu provincijskome gradiću, nakon koje protiv svoje volje ostaje trudna. Ipak, čak i kada rodi kćer Iskricu, Alma osjeća kako negdje u daljini još „ostaje [njezin] put“ (Barković 91). Govori: „Sad on ostaje čist, ništa me na njemu više neće i ne može zaustaviti, nikakve želje i problemi, koji ženu razdiru između majčinstva i onoga što mogu ostvariti snagom svoje društvene ličnosti“ (Barković 91). Od toga trenutka Alma zaista ne dopušta ničemu da ju zaustavi pa Jugu, koji želi odgoditi selidbu u Zagreb, a time i njezin studij, odlučno odgovara: „Ja se nisam oklopila oko tebe, da bih u druženju samo s tobom, ili samo u braku, našla svrhu i cilj života. Ja u životu želim još mnogo drugih spoznaja, želim još mnogo toga naučiti, saznati, pa i djelovati“ (Barković 101–102). Kao što tvrdi Felski, opisujući ono što naziva romanom samospoznaje (engl. *self-discovery*), „smatra se kako pristup samospoznaji zahtijeva izričito odbijanje heteroseksualnoga ljubavnog zapleta, okvira kojim su tradicionalno određeni značenje i smjer ženskih života“ (122). Budući da zaplet u kojemu junakinja spoznaje

⁶ Pritom svakako želim naglasiti povijesnu specifičnost toga obrasca, a ne ga promatrati kao ahistorijski oblik povezan s nekom nepromjenljivom biti muškoga iskustva i apstraktnim modelima rodne razlike, kao što to čine autorice nekih tekstova posvećenih razlikama između muškoga i ženskoga *Bildunga*, primjerice u zborniku Langland et al.

samu sebe započinje upravo u onome trenutku u kojemu pripovijedanje ženskih života tradicionalno prestaje, „status braka kao cilja i završne točke ženskoga razvoja dovodi se u pitanje pojavom novoga zapleta kojim se nastoji ukazati na nedostatke staroga“ (Felski 128–129). Nakon odlaska u Zagreb Alma se rastaje od Juga, a njezina je emancipacija prikazana kao „proces izlaska u javnu sferu društvenoga angažmana i djelovanja“ (Felski 127): Alma upisuje studij i počinje pisati te do kraja romana stiže do posljednjega ispita i predaje zbirku pripovijetki. Međutim, pred sam kraj romana, sklapa nov brak s liječnikom iz ugledne građanske obitelji Brunom. Ipak, roman ne završava ni tim brakom, već Alminim konačnim odlaskom iz Brunine kuće. Roman, dakle, ima otvoren kraj, koji „funkcionira i kao početak: junakinjina nova samospoznaja predstavlja temelj budućih pregovora između subjekta i društva, a ishod tih pregovora projicira se onkraj granica teksta“ (Felski 133), pri čemu važnu ulogu igra upravo značenje koje se pripisuje djevojaštvu i pripovijedanju o djevojačkim životima, čemu ću se vratiti u nastavku ovoga teksta.

Okrenemo li se samome pripovjedaču, primijetit ćemo kako promjene na razini pripovijedanja prate promjene na razini pripovijedanoga. U pripovijedanje o Alminu životu uvodi nas heterodijegetski pripovjedač u trećemu licu, koji se povremeno smjenjuje s pripovjedačem u drugome licu koji zadržava jednak odmak od radnje. Alma na početku romana, dakle, nema autoritet nad pripovijedanjem vlastita života jer, „s obzirom na to da se djelovanjem pripovjedača priča doslovno proizvodi, njegova ili njezina riječ ima veći autoritet od riječi lika“ (Lanser 171). Budući da je pripovijedanje u trećem licu u ovome romanu poprilično konvencionalno, zanimljivije je obratiti pozornost na to kako funkcionira pripovijedanje u drugome licu. Pripovjedač u drugome licu, čije je pripovijedanje upućeno Almi i obilježeno pomalo podcjenjivačkom prisnošću, svoj autoritet nerijetko iskorištava kako bi Almu poučio nečemu što je predstavljeno kao da je u tome trenutku izvan njezina iskustvena ili spoznajna dosega, pri čemu se „čimbenik razlike (kojim se ističe ne-identitet pripovjedača i *ti*) miješa [se] s pretpostavkom o poznavanju osobe kojoj se pripovjedač na taj način obraća“ (Fludernik 239). Pritom je zanimljivo primijetiti kako se u *Almi* kao najvažniji čimbenik razlike između pripovjedača i junakinje kojoj se on obraća zamjenicom *ti* svakako izdvaja rod, ali i dob. Oba su pripovjedača, u drugome i trećem licu, kodirana kao maskulina, no ta je maskulinitet posebno snažno izražena kada je riječ o pripovjedaču u drugome licu koji se Almi u prvoj polovici romana nerijetko obraća kao da je poučava o muškarcima, neprestano ističući

njezin djevojački identitet kao razlog zbog kojega ona ne može steći uvid u ono o čemu on u tome trenutku pripovijeda. Tako joj na jednome mjestu na samome početku romana, na kojemu se pripovijeda o Jugovu razvratnu životu prije braka s njom, govori: „Vama djevojkama, Alma, svijet je prilično zamagljen i o njemu u tim godinama vi i nemate jasniju predstavu“ (Barković 42). Takav raskorak između znanja pripovjedača i junaka, odnosno junakinje, nije neuobičajen u *Bildungsromanu*, u kojemu se „naglašava diskrepancija između junakinjina nedostatna tumačenja događaja i pripovjedačeva vlastita nadmoćnoga razumijevanja“ (Felski 136).

Međutim, s odmakom pripovijedanja i vremena u pripovijedanome svijetu, tijekom kojega Alma raskida prvi brak i odlazi iz provincije u Zagreb, junakinja postupno stječe autoritet pripovjedačice. Njezin se glas prvi puta probija u pripovijedanje u unutrašnjim monolozima i slobodnome neupravnom govoru, a, prvi puta kada je prikazana kako živi sama u Zagrebu, Alma konačno stječe status pripovjedačice u prvome licu:

Bdijem. Osmi dan već bdijem. Čini mi se da svaki novi dan nosi neku avanturu, toliko je ovaj život različit od onoga, kojim sam živjela do sada. Željela sam oduvijek živjeti u ovako velikom gradu. Nestajem u njemu; nitko o meni ovdje ne vodi računa. Mogu se gubiti u nepoznatim ulicama, šetati parkovima, vraćati se kad hoću. (Barković 119)

Kada Alma počne pisati pripovijetke, sve se rjeđe javlja pripovjedač u drugome licu, a Alma ubrzo počinje pisati i dnevnik, čime se junakinji pripisuje i autorstvo nad tekstem koji se umeće u roman. Međutim, Alma pripovijedanje nikada ne preuzima u potpunosti, a kada se počne viđati s Brunom, ponovno u potpunosti gubi status pripovjedačice. Ipak, u posljednjem poglavlju, kada počinje razvijati svijest o svojem položaju u braku s Brunom, koji u tome trenutku sa svojim ocem planira kako će pomoću društvenih veza zataškati činjenicu da je uslijed brze vožnje ubio čovjeka, Almin glas prvo prodire u slobodnome neupravnom govoru, a zatim i u sve duljim unutrašnjim monolozima. Kada konačno dopre do Bruna, posvađaju se i on je udara tako da joj iz nosa poteče krv. Nakon toga u posljednjim rečenicama romana saznajemo da se „Almi činilo, da će [nju i kćer Iskricu] svaka minuta koju sada proborave u ovoj kući okužiti i poniziti još dublje. Čim je pakovanje bilo gotovo ona požuri da telefonira po taksi“ (Barković 265).

Sada kada smo rekli nešto o pripovijedanju, vrijeme je da se okrenemo djevojaštvu i postavimo pitanje o tome kako se ono oblikuje u Barkovićevu pripovijedanju, odnosno u kojim se odnosima artikulira figura djevojke i koja se značenja proizvode različitim konkretnim reprezentacijama te figure u ovome romanu. Nastavimo li razmišljati o *Almi* kao o romanu u kojemu možemo prepoznati obrasce koje Felski smatra karakterističnima za roman samospoznaje, koji opisuje kao „novu pripovjednu strukturu u kojoj se utjelovljuje radikalni raskid sa starim“ (131), primijetiti ćemo kako se radikalni raskid sa starim, koji se na razini pripovijedanja ogleda u raskidu s tradicionalnom izgradnjom sižea i pripovijedanjem djevojačkih života (isključivo) u maskulinu trećem licu, na razini pripovijedanja ne povezuje samo s prekidima ljubavnih i obiteljskih veza kojima su ženski zapleti tradicionalno određeni (usp. Felski 130–132), već i s radikalnim raskidom sa starim političkim sustavom i društvenim vrijednostima koje su u njemu bile dominantne. Djevojaštvo koje se oblikuje pripovijedanjem Almina života stoga je bitno određeno dvama odnosima: prema starome sustavu, u smislu predsocijalističkoga građanskog društva, i prema muškarcima. Obje su te opreke utjelovljene u Alminim bračnim partnerima, Jugu i Bruni, te upravo odnosi i prekidi odnosa s njima dvojicom čine važne pripovjedne jezgre romana i mjesta artikulacije Almina djevojačkoga identiteta. Stavovi likova djevojaka koje u poslijeratnoj Jugoslaviji pristaju uz socijalističke vrijednosti – Alme, njezine mlađe sestre SKOJ-evke Jasne i bivše partizanke Elze koju Alma upoznaje na studiju – suprotstavljaju se tradicionalnim vrijednostima likova Alminih roditelja i partnera koji potječu iz starih građanskih obitelji. Na samome početku romana Alma razgovara sa svojom sestrom Jasnou i govori joj:

Tvoja generacija živjet će drugačije, slobodnije, pa ćete lakše izabrati i ono što se nama čini tako teško i neizvjesno. (...) Partizani nose nešto novo, nešto što slutimo da je posve neobično, do danas neviđeno, ali što je to, kako će to izgledati, tko to može zamisliti. (...) Čini mi se: cijeli svijet otpočet će život iznova. A to novo ja želim, nešto zaista kvalitetno novo. Hoću da se i moj i tvoj život razlikuju od života kojim su dosad žene živjele. (Barković 19)

Jasna se slaže i govori kako „sve žene, ili još bolje, sve djevojke ne treba da idu utrtim putovima“ jer „[o]nda se ne otkriva ništa novo, ono kako mi još možemo živjeti, a ne samo da budemo privjesci muškarcu i da rađamo djecu“ (Barković 22). Prvi sukob u Jugovu i Alminu braku proizlazi upravo iz razlike u njihovim doživljajima nove vlasti, pri čemu je Jug dodatno uvrijeđen zato što Alma ne slije-

di obrazac prema kojemu bi trebala biti njegov privjesak jer je želio u njoj „otkriti lutkicu, koju je lako svlačiti i rastavljati, kako bi se njemu htjelo“ (Barković 44). Jug se tako u nekoliko navrata žali na radne akcije: „dolaze s popisom u ruci i naređuju: Sutra se ruše bunker i na lijevoj obali Kupe. Donesite lopate i krampove. Vaša ulica je na redu ponedjeljkom, srijedom i petkom od tri do sedam naveče. To onda proglašavaju ‘dobrovoljnim radom’“ (Barković 56), a Alma mu odgovara primjerkom omladine: „Naš se svijet osjetno mijenja, htjeli mi to ili ne. Gledaj omladinu kako ih je prihvatila. Čak i djevojčice, kao što je naša Jasna. Uvijek u pokretu, rade, marširaju, pjevaju. Sretne su“ (Barković 58). Alma u tim djevojčicama vidi i potencijal za promjenu položaja žena koji podrazumijeva „internalizaciju pogleda na ženski identitet kao dodatak ili potporu muškoj figuri“ (Felski 129) pa nakon svađe s Jugom hvali Jasinu odluku da se pridruži bivšim partizanskim borcima, ističući upravo važnost promjene statusa djevojaka kao privjesaka:

To je nešto novo, i sasvim drugačije, nego su do sada živjele djevojke. Bit će tu i gorkih časova i razočaranja, no, dosta su nas strašili svim mogućim glupostima i tako držali svojim privjeskom. Na nama je da istražujemo. U opasniju zamku, od one u kojoj smo bile do sada, ne možemo upasti. Samo se ti okreći svijetu. Kasnije će ti biti mnogo lakše da budeš manje ili više žena, ili neka društvena jedinka, čiji će interesi biti toliko različiti od interesa dosadašnjih djevojaka. (Barković 68)

Ubrzo nakon toga Alma se rastaje od Juga, no sličan se obrazac ponavlja u odnosu s njezinim drugim suprugom, liječnikom Brunom. Kada Alma odbije zatrudnjeti, unatoč tome što Bruno smatra kako bi ona prije svega drugoga trebala biti majka, u njihovu se braku ponavlja isti uzorak pa Alma primjećuje: „Uči me matematici života, a kad i ja stvarno pođem tim putem, krivo mu je. Volio bi da ostanem lutkica, koja jedva čeka da se utrapu nekome u ruke, da bi tome poslužila za igru i zabavu“ (Barković 232). Ona na to ne pristaje, no konačan je raskid ponovno uokviren i klasnim, a ne samo rodnim pojmovima. Alma, naime, prvo shvaća kako, tražeći način da spase Bruninu karijeru, on i njegov otac pregaženoga čovjeka „nazivaju protuhom i bitangom samo zato što je ugrozio karijeru jednom ambicioznom liječniku“, a zatim uviđa da je ona u toj „porodici samo ženski privjesak“ (Barković 260). Konačan odlazak od Brune možemo stoga shvatiti kao raskid sa starim sustavom vrijednosti prema kojemu djevojaštvo predstavlja prijelazno razdoblje pripreme za buduću ulogu odrasle žene koja je obilježena isključivo brakom i majčinstvom, pri čemu taj odnos podrazumijeva i promjenu u klasnim, a ne samo rodnim odnosima i obrnuto,

jer kao što primjećuje Elza, „dok se danas govori o svemu novom, o sutrašnjem, ipak u odnosu muškarca i žene sve ostaje po starom. (...) I sve teče dalje kao za naših dragih malograđana“ (Barković 124). Alma, dakle, funkcionira kao utjelovljenje ideje o mogućnosti promjene svijeta preko istinski drugačijih osoba koje je socijalizam namjeravao proizvesti.

Konačno stižemo do rasprave o važnosti takva kraja koju sam prethodno najavila. Tada sam spomenula kako Felski tvrdi da kraj romana samospoznaje „funkcionira i kao početak: junakinjina nova samospoznaja predstavlja temelj budućih pregovora između subjekta i društva, a ishod tih pregovora projicira se onkraj granica teksta“ (133). Međutim, budući da je „jedno od temeljnih proturječja oblika [*Bildungsromana*] sadržano u njegovoj idealizaciji bezgranične mogućnosti mladosti i istovremeno ograničavajućemu cilju zrelosti“ (Lazzaro-Weis 33), Almino „individualno oslobođenje od postojećih ideoloških i društvenih ograničenja u smjeru izvjesnoga samoodređenja“ (Felski 124) povezuje se s kolektivnim oslobođenjem koje se kao zadaća povjerava budućim naraštajima. Kada joj Alma povjeri da se rastaje od Juga, Elza je uvjerava da čini pravu stvar „zbog hiljada mladih koji dolaze i žvaču i prežvakavaju ono, što se žvakalo o braku prije nekoliko hiljada godina“ jer se govori „o slobodi ličnosti, a brak se i dalje izdiže iznad te obične slobode“ (Barković 124):

Ne bih htjela biti prorok, ali ti ćeš tek tada procvjetati. Jedna briga pala je s tvojih leđa i tek sada možeš sagledati put kojim si išla. Vjerujem da ćeš doći do istih spoznaja do kojih dolazim i ja. Dolaze do toga i druge žene. Danas ih je još malo, sutra će ih biti više, a za dva-tri decenija, bar kod nas, ako ne i u kapitalističkim zemljama, gdje će brak i dalje ostati osnovno uporište sistema, bit će ih toliko, da nećemo morati skrivati naše mišljenje. (Barković 126)

Nakon razvoda od Juga Alma stoga osjeća zadovoljstvo jer će „Iskrici, kad odraste i postavi pitanje: ‘Zašto si se razvela?’ moći odgovoriti: zbog traženja puta kako da živim ja, kako ti, kako one, koje dolaze iza nas“ (Barković 184). Almin *Bildung* tako predstavlja osnovu za kolektivni *Bildung* žena, ali i cijeloga socijalističkoga društva u smjeru rodne ravnopravnosti kao jednoga od proklamiranih ideala ideologije jugoslavenskoga socijalizma, koji unatoč značajnim pomacima u praksi nikada nije u potpunosti zaživio.⁷

---

⁷ Kao što je to sažeto sročila Catherine MacKinnon, u poslijeratnome su razdoblju „žene postale jednako slobodne raditi izvan doma, dok su muškarci ostali jednako slobodni ne raditi u njemu“ (10).

Ono što je posebno zanimljivo u *Almi* jest uloga koju na razini radnje romana u kolektivnom *Bildungu* igraju pripovijesti o djevojačkome *Bildungu* koje počinje pisati Alma. Tijekom prethodno spomenutoga razgovora Elza ljutito govori Almi: „Koliko je generacija žena živjelo prije nas, koje su toliko toga prošle, saznale i naučile! Koliko je među njima bilo pametnih, hrabrih i obrazovanih žena! Pa koliko je njih zaista progovorilo o suštini svoga bića?“ (Barković 124). Alma ubrzo nakon razgovora s Elzom počinje pisati prve pripovijetke u kojima su glavne junakinje djevojke. Noseći ih u omladinski časopis, unatoč Elzinim ohrabrenjima, razmišlja: „Danas se pišu drugačije proze; ljudi se bore da se nahrane i odjenu, da zaliječe rane, a ja o nekakvim nedozrelim djevojkama i njihovim sudbinama“ (Barković 139). Međutim nakon što objavi prvu pripovijetku, Almina sustanarka Marija potiče ju na daljnje pisanje kako buduće naraštaje ne bi zahvatila ista sudbina kao naraštaje žena koje žali Elza: „Zbog nas, zbog hiljada djevojaka koje dolaze, ne klonite, istražujte i ne predajte se. To što ćete napisati o svojim i našim iskustvima, dat će snage legijama ostalih“ (Barković 199). Pisanje „o nekakvim nedozrelim djevojkama i njihovim sudbinama“ tako se afirmira kao društveno-politički važan projekt i u tome je smislu vrlo zanimljivo kako se 1973. godine, deset godina nakon što je objavljena Barkovićeva *Alma* i gotovo trideset godina nakon vremena u kojemu Alma u romanu objavljuje svoju prvu pripovijetku, čitateljicama jugoslavenskoga djevojačkog časopisa *Tina* Barkovićev roman preporučuje kao „knjiga koja se treba pročitati“, pri čemu se posebno naglašava kako će sve čitateljice na kraju romana prepoznati „da Alma ne može posustati i da ima dovoljno snage u sebi“ („Knjige koje treba pročitati“, 13). Barkovićevu se romanu, s kojeg bi, pišu urednice *Tine*, „[z]bog naših Tina (...) vrijedilo otpuhnuti prašinu“ („Knjige koje treba pročitati“, 13), u polju omladinske književnosti u Jugoslaviji šezdesetih i sedamdesetih godina, dakle, pripisuje ista uloga koja se u romanu povezuje s Alminim književnim djelovanjem, iako nas tvrdnja da bi s Barkovićeva romana „vrijedilo otpuhnuti prašinu“ navodi da se zapitamo pronalazi li taj roman put do empirijskih čitateljica ili i njih ipak zanimaju neke „drugačije proze“, što nas na samome kraju vraća na pitanje odnosa književnoga pripovijedanja djevojaštva i širega društveno-kulturnog konteksta.

Zaključak

Ovim sam radom nastojala ukazati na važnost vođenja računa o upravo tome odnosu u analizi pripovjednih tekstova. Ono što sam nastojala pokazati

na primjeru *Alme* – koju, tvrdim, moramo čitati kao djevojački omladinski *Bildungsroman* koji nastaje šezdesetih godina prošloga stoljeća u socijalističkoj Jugoslaviji – jest kako probleme roda i žanra, kao ni problem njihova međusobna odnosa ili artikulacije u nekome konkretnome književnom tekstu ne smijemo promatrati u izolaciji jer bismo, kada bismo zanemarili značaj jugoslavenskoga socijalizma i uloge koju u njemu igra omladina kao noseći subjekt socijalističkoga projekta, *Almu* mogli pročitati kao radikalnu anticipaciju feminističkoga *Bildungsromana* u Felskinu smislu, zanemarujući pritom činjenicu da „feministički“ impulsi toga romana proizlaze iz zapravo poprilično otvorena, gotovo didaktičkoga, zagovora ideologije jugoslavenskoga socijalizma. To, naravno, roman ne čini manje zanimljivim za analizu; upravo suprotno, uzmemo li u obzir kontekst u kojemu taj roman nastaje i njegov daljnji život u kulturnome polju, stječemo dvojaku prednost: dok s jedne strane možemo obogatiti svoje čitanje konkretnih kulturnih reprezentacija figure omladine koja je toliko važna u jugoslavenskome društvu uzimajući u obzir kategoriju roda, s druge strane možemo proširiti svoje razumijevanje konteksta u kojemu se ta figura proizvodi.

Literatura

- Barković, Josip. *Alma*. Naprijed, 1963.
- Driscoll, Catherine. *Girls: Feminine Adolescence in Popular Culture and Cultural Theory*. Columbia UP, 2002.
- Duda, Igor. *Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*. Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.
- . „Uvod: od nazadnosti do svemira, od projekta do zbornika.“ *Stvaranje socijalističkoga čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, uredio Igor Duda. Srednja Europa, 2017, str. 5–22.
- Erdei, Ildiko. „Odrastanje u poznom socijalizmu – od ‘Pionira malenih’ do ‘Vojske potrošača.’“ *Devijacije i promašaji: etnografija domaćeg socijalizma*, uredile Lada Čale Feldman i Ines Prica. Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006, str. 205–40.
- Felski, Rita. *Beyond Feminist Aesthetics: Feminist Literature and Social Change*. Harvard UP, 1989.
- Fludernik, Monika. „Second Person Fiction: Narrative ‘You’ As Addressee And/Or Protagonist.“ *AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, sv. 18, br. 2, 1993, str. 217–47.
- Gubar, Marah. „On Not Defining Children’s Literature.“ *PMLA*, sv. 126, br. 1, 2011, str. 209–16.
- Gymnich, Marion. „Gender and Narratology.“ *Literature Compass*, sv. 10, br. 9, 2013, str. 705–15.
- Hameršak, Marijana i Dubravka Zima. *Uvod u dječju književnost*. Leykam International, 2015.

- Koritnik, Mladen. „Problemi vanškolskog odgoja djece.“ *Savremena škola*, sv. 7, br. 1–2, 1952, str. 134–45.
- „Knjige koje treba pročitati.“ *Tina*, 11. travnja 1973, sv. 3, br. 50, str. 13.
- Langland, Elizabeth, et al., uredile. *The Voyage In: Fictions of Female Development*. UP of New England, 1983.
- Lanser, Susan. „Sexing Narratology, Toward a Gendered Poetics of Narrative Voice.“ *Grenzüberschreitungen. Narratologie im Kontext / Transcending Boundaries. Narratology in Context*, uredili Walter Grünzweig i Andreas Solbach. Narr, 1999, str. 167–183.
- Lazzaro-Weis, Carol. „The Female ‘Bildungsroman’: Calling It into Question.“ *NWSA Journal*, sv. 2, br. 1, 1990, str. 16–34.
- Luthar, Breda i Maruša Pušnik. „The Lure of Utopia: Socialist Everyday Spaces.“ *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*, uredile Breda Luthar i Maruša Pušnik. New Academia Publishing, 2010, str. 1–37.
- MacKinnon, Catherine A. *Toward a Feminist Theory of the State*. Harvard UP, 1989.
- Majhut, Berislav. „Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919.“ *Kolo*, sv. 18, br. 3–4, 2008, str. 180–212.
- Moretti, Franco. *The Way of the World: the Bildungsroman in European Culture*, preveo Albert Sbragia. Verso, 2000.
- Spaskovska, Ljubica. *The Last Yugoslav Generation: The Rethinking of Youth Politics and Cultures in Late Socialism*. Manchester UP, 2017.
- Zima, Dubravka. „Književnost i dob: razmišljanje o problematici, utemeljenju i definiranju adolescentske književnosti.“ *Detinjstvo*, sv. 43, br. 1, 2017, str. 3–23.
- Zubak, Marko. *The Yugoslav Youth Press (1968 – 1980): Student Movements, Youth Subcultures and Communist Alternative Media*. Hrvatski institut za povijest, Srednja Europa, 2018.

ON SOME IMMATURE GIRLS AND THEIR DESTINIES: NARRATING GIRLHOOD IN JOSIP BARKOVIĆ'S NOVEL *ALMA*

Abstract

Petra POŽGAJ

Vrbik X. 2

HR – 10 000 Zagreb

ppozgaj@ffzg.hr

By engaging the debates on feminist postclassical narratology and by approaching literary representations of girls as one of the sites of the production of girlhood, understood as a category independent of concrete discursive articulations and not as a reflection of a stable biological or social category, this paper focuses on the analysis of Josip Barković's *Alma* and aims to contribute to discussions on the relationship between gender and narration. Specifically, it argues that gender must not be considered in isolation or, in other words, that ignoring the broader socio-cultural context while discussing novels about Yugoslav girls would mean ignoring the significance of Yugoslav socialism and attributing a feminist impulse to Barković's novel. A brief discussion of the theoretical and socio-cultural context allows for the analysis of Barković's novel focused on the narrative fashioning of girlhood and the figure of the girl in order to show that a consideration of the context of the novel and its further existence in the cultural field provides a twofold advantage. On the one hand, it broadens the understanding of the actual cultural representations of the figure of youth with their incredibly important role in the Yugoslav socialist society while taking into account the category of gender. On the other hand, it expands the understanding of the socio-cultural context in which that figure is produced.

Keywords: narration, novel, girlhood, girl, Yugoslavia